

Klammerurt – et falsum?

Gul Snerre (*Galium verum*) er en almindelig vildplante med indtil 40 cm spinkle stængler, smalle blade stillet i kranse og i juni-august tætte toppe af små gule, sødtduftende blomster. Den indeholder ingen sundhedsfarlige stoffer og kunne være uskyldighedens symbol. Men netop denne harmløse vækst blev ifølge Simon Paulli's »Flora danica« 1648 (s. 242 no. 92, E-F) kaldt *klammerurt* fordi

Bønderne her i disse saavel som ocsaa udi andre Lande hafue den vrang Meening oc Tro om denne Vrt, at om nogen er i nogit Gilde, Giestebud eller Værskab oc denne Vrt blifuer lagt under hannem, saa at hand sidder paa den indtil den blifuer varm, da skal den samme som sidder paa den strax komme i Klammerij. Det samme troe de ocsaa at skee, om mand vil legge den paa en Kackelofn til den blifuer varm oc begynder at ville gifue Røg fra sig, da skulle huer anden aff dennem, som i Stuen er tilstede, endelig komme til at dragis udi Haare oc slais.

Efter den vidtløftige forklaring henviser Paulli til det botaniske slægtsnavn *Galium* og skriver, at for overtroens skyld kunne man med rette kalde den *galurt*, thi den gør folk ligesom gale – »wanseet at vi saare vel vide, at de Grædske Autores for langt anden Aarsags skyld den saaledis hafue kaldet, huilcket nocksom aff hendis Kræfter er at see og formercke« (*γάλιον* er i Dioskurides' *Materia medica* en plante, der brugt som løbe får mælk til at koagulere).

Næsten et århundrede frem står hans udsagn helt isoleret. O. 1725 skriver Linné det i sin Örtabok¹ og tilføjer for egen regning, at således »mener de tyske bønder«. Snart har han også et svensk belæg. På den Öländska Resa 1741 noterer han under 26. juli:

Galium luteum berättade oss folket vara av somliga brukligt till at strö på golvet i gästabudslag, men hade alltid den olägenheten med sig, att gästerna blevo oense och kommo uti slagsmål. Emellan denna orsaken och påföljden kan jag intet såsom Physicus förklare mig... *Galium* strös här aldrig på golvet utan vid gästabud; aldrig något gästabud är här (liksom på andra ställen) utan rus, aldrig rus utan kiv och buller; alltså [?] gör *Galium* kiv.

Han gentager det i forelæsningerne på Hammarby 1770:² Bønderne strør den i gæstebud på gulvet både som pynt og til god lugt, men de har den indbildning, at gæsterne snart bliver berusede af dens lugt. På Skånska Resa 1749 noterede han tilnavnene *klammerris* og *osämjeört* 'uenighedsurt'. J. E. Rietz har i sin Ordbok öfver Svenska Allmoges-pråket 1862-66 *ovänsgräs* fra Småland og Östergötland. *Klammerurt* anføres i dansk litteratur til og med 1821; *trædeurt* (trædøvt) blev før 1870 optegnet i Himmerland,³ af H. F. Feilberg med spørgsmålstegn henført til jy. træde 'trætte',⁴ og *klammeri* så sent som 1943 på Bornholm.⁵ *Trættegræs* bruges litterært 1769-1821 og oversættelsen *prætu-gras* (*G. boreale*) 1832 på Island;⁶ klammerurt kom som *klendursurt* til Færøerne og blev dér knyttet til strandsennep (*Cakile maritima*), en helt anden plante.⁷

Paulli hentede meget materiale fra de tyske padres, men deres urtebøger kender intet til den gule snerres ophidsende egenskab; nærmest kommer Bock 1577: et vinafkog drukket »erweckt den lust zur unkeuschheit«. En så dramatisk, ja næsten mysteriøs virkning af en velkendt plante måtte interessere mange, blive diskuteret og undersøgt. Den var velegnet til de grove løjer, man drev med hinanden under de store gilder, hvor der blev drukket bravt. Men ingen samtidig forfatter beretter om i det mindste én konkret episode.

Dampen eller røgen fra planten indeholdt ingen narkotiserende stoffer, hvorimod den giftige bulmeurt på grund af et lignende misbrug fik navnet *zankkraut* (1794ff.).⁸ Det kan derfor heller ikke være rigtigt, at snerre-blomsterne sat på øl skulle give det »en berusende kraft«,⁹ selv om Henrik Tønning 1773 prøver at forklare det derhen, at »sådan øl vil ... ej være tjenligt for hovedet, men tværtimod forårsage, at alle som drikker deraf bliver hurtigt berusede og derved siden kan komme i klammeri«.¹⁰

Klammerurt kunne være et omdannet *klamrcurt, men Gul Snerre klamrer sig ikke (som G. aparine) til andre planter. Navnet hører ifølge Johan Lange snarest til klamme i betydningen 'klemme, klumpe sammen' og skyldes da plantens anvendelse som løbe i smør og ost.⁵ *Trættegræs* (sml. ovenfor) er en omtydning af sv. *tätegräs* 1824ff.,¹¹ den slimede tykmælk tâte var ukendt hos os. »Navnene sammensat med trætte og klammeri synes at stamme fra Sydsverige og har derfra bredt sig til Danmark« (Johan Lange);⁵ Paulli havde i så fald sit udsagn om Gul Snerre fra Sverige og ikke fra Tyskland.

I Skåne 1749 optegnede Linné snerre-navnene *sliefred* (*slägfrid* 1824ff. = frille), og *slägförö* (til slägga 'hamre, slå') anføres 1867 fra Småland,¹¹ samme år giver Rietz denne nødforklaring: Sedan man förlorat minnet af slägfrids betydelse härleddes man ordet af slagsmål, hvoraf sägen uppkom, att hon förorsakar slagsmål.¹²

De eneste (nyere) parallelnavne til klammerurt og trættegræs er østpreussisk *hadderkraut*¹³ (hader 'kiv, strid') svarende til russisk (Ukraine) *dereza* 'stridslysten',¹⁴ slov. *deryzka*, lith. *dedešra*.¹⁵

»Det er tydeligt, att denna folketro är mycket gammal«, skriver Nils von Hofsten,¹⁶ men Paulli's postulat danner en uforklarlig enklave – med mindre det er et af hans anekdotiske påfund, som Linné broderede videre på. Elias Fries udelader i sin Kritisk ordbok öfver svenska växtnamnen 1880 (skrevet i 1860erne) *osämjeört* og henfører *klammerris* i Småland til post (Ledum palustre), der blev sat på øl og har narkotiserende egenskaber. Der er ingen habituel lighed mellem de to planter.

Linné (1707-78) var meget alsidig, han engagerede sig i de fleste videnskaber, var en fremragende topograf og genial systematiker, men ingen større fysiolog. Han troede til sin død, at svalerne overvintrer på bunden af moser og søer, og ignorerede et vægtigt indicium for, at der eksisterer insektædende planter. Et engelsk sagn kendt siden 1400-t. om sommerhyld (*Sambucus ebulus*), at den kom op af faldne danskeres blod, kolporterede han til Kalmar i Sverige og gav planten navnet *mannablod*. Han fik før rejsen til Öland af rigsdagsmænd i opdrag at identificere denne plante, og (29. maj 1741) »blev om vi så mycket mer flate, då vi henne sågom intet annat vara än den ordinära Ebulus eller Sambucus herbacea, som växer vilt öfver större delen av Tyskland, vid

Växjö och i trädgårdar«. Fries betvivlar, at det er en ægte svensk tradition, thi »alldeles samme sägen finnes i England, der växten kallas *danesblood* vid en by nära Chippenham, hvarest fordom ett fältslag stått med danskarne«. ¹⁷

Noter

1. Udg. Sth. 1957, s. 138.
2. Martin Vahl's referat i Bergens Museums Aarboek 1910, nr. 1, s. 22.
3. H. Jenssen-Tusch: Nordiske Plantenavne, Kbh. 1867-71, s. 305.
4. Jysk ordbog 3, Kbh. 1904-11, s. 871.
5. Johan Lange: Ordbog over Danmarks plantenavne 1, Kbh. 1959, sp. 629, 636.
6. Steindór Steindórsson: Islensk plöntunöfn, Reykjavik 1979, s. 76.
7. G. Patursson i Varðin 5, Tórshavn 1908, s. 87; R. Rasmussen: Føroysk plantunøvn, Tórshavn 1950, s. 93f. Om djævelsbid (*Succisa pratensis*) hedder det i Chemnitzer Rockenphilosophie 1759 (cit. i Jacob Grimm: Deutsche Mythologie 4. Aufl., Berlin 1875-78, s. 449, at gæsterne trættes og slås hvis planten kastes under bordet.
8. Heinrich Marzell: Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen 2, Leipzig 1972, sp. 930; sml. samme: Geschichte und Volkskunde der deutschen Heilpflanzen 2. Aufl., Stuttgart 1938, s. 221.
9. C. G. Rafn: Danmarks og Holsteens Flora 1, Kbh. 1796, s. 628.
10. Norsk medicinsk og oeconomic Flora 1, Kbh. 1773, s. 27.
11. Aug. Lyttkens: Svenska växtnamn 1, Sth. 1904-06, s. 174f.
12. Ordbok öfver Svenska Allmoge-språket, Lund 1806, s. 629.
13. H. Frischbier: Preussisches Wörterbuch 2, Berlin 1883, s. 527.
14. N. Annenkov: Botaničeskij slovar, Petersburg 1878, s. 151; Max Vasmer: Russisches etymologisches Wörterbuch 1, Heidelberg 1953, s. 342.
15. Vaclav Macher: Česká a slovenská jména rostlin, Praha 1954, s. 219.
16. Pors och andra humleersättningur och ölkryddor i äldre tider, Uppsala & Kbh. 1960, s. 131.
17. Kritisk ordbok öfver svenska västnamnen, Sth. 1880, s. 77.

V. J. Brøndegaard